

IQTISODIYOTNI RAQAMLASHTIRISH VA UNI BANK TIZIMIDA QO'LLASHNING ZARURLIGI

Xomitxonov Jobirxon Dovutxon o'g'li

Toshkent moliya instituti

Bank ishi fakulteti BIA-83 guruh talabasi

Yuldashev Bilolxon Saminjon o'g'li

Toshkent moliya instituti

Bank ishi fakulteti BIA92i guruh talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqola O'zbekistondagi bank sektori va umuman iqtisodiyotni raqamlashtirish zaruriyatlarini o'rganishga e'tibor qaratadi. Maqolada raqamlashtirishning afzalliklari va muammolari yoritilgan va O'zbekiston bank sektoridagi raqamlashtirishning hozirgi holati muhokama qilinadi. Shuningdek, bu sohani yanada rivojlantirish bo'yicha tavsiyalar berilgan. Xulosaga ko'ra, raqamlashtirish O'zbekistonda moliyaviy inklyuzivlik va iqtisodiy o'sishni rag'batlantirish uchun katta imkoniyatlar yaratadi.

Kalit so'zlar: Raqamlashtirish, iqtisodiyot, bank tizimi, moliyaviy xizmatlar, raqamli infratuzilma. milliy to'lov tizimini rivojlantirish dasturi, milliy moliyaviy inklyuzivlik strategiyasi

Iqtisodiyotni raqamlashtirish deganda raqamli texnologiyalarni iqtisodiy faoliyatning turli jabhalariga integratsiyalash jarayoni tushuniladi. So'nggi yillarda raqamlashtirish korxonalarining ish uslubini jadal o'zgartirmoqda va bank sektori ham shu o'rinda shiddat bilan rivojlanmoqda. Ammo shu bilan birga, hozirgi bank tizimining sekin rivojlanayotgan qismlaridan biri bu moliyaviy inklyuziyadir. Global miqyosda bank xizmatlaridan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirishda erishilgan sezilarli yutuqlarga qaramay, hali ham millionlab odamlar banksiz yoki bank xizmatlarisiz qolmoqda. Jahon banki ma'lumotlariga ko'ra, butun dunyo bo'ylab qariyb 1,7 milliard odamlar bank hisobiga kirish imkoniga ega emas, bu ularga kredit olish, pul tejash yoki raqamli operatsiyalarni amalga oshirishni qiyinlashtiradi. Bu ko'rsatkich 2018-yilda O'zbekistondagi katta yoshli aholining qariyb 60 foizi bank hisob raqamiga ega bo'lmaganini ko'rsatmoqda. Bu O'zbekistonda 17 millionga yaqin odam omonat hisobvarag'i, kredit va raqamli operatsiyalar kabi asosiy bank xizmatlaridan foydalana olmaganini anglatadi.¹

Shu bilan birga, 2020-yil ma'lumotlariga qaraganda, O'zbekiston aholisining qariyb 49,5 foizi qishloqlarda istiqomat qilgan. Bu esa mamlakat aholisining qariyb

¹ <https://www.worldbank.org/>

yarmi hali ham qishloqlarda istiqomat qilishini anglatadi.² Bu ham o'z navbatida moliyaviy inklyuzivlik O'zbekistonda katta muammo bo'lib turganini va ko'plab aholi hali ham moliyaviy infratuzilmaga kirish imkoniyati cheklanganini bildiradi. Biroq O'zbekiston hukumati va Markaziy banki bu muammoni hal qilish va moliyaviy inklyuzivlikni rivojlantirish bo'yicha choralar ko'rmoqda. Masalan, moliyaviy xizmatlardan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish va aholining moliyaviy savodxonligini oshirish maqsadida hukumat tomonidan moliyaviy inklyuzivlik milliy strategiyasi (NFIS) ishlab chiqildi.

Moliyaviy inklyuzivlik milliy strategiyasi (NFIS) O'zbekiston hukumati tomonidan 2019-yilda aholining barcha qatlamlari uchun moliyaviy inklyuzivlikni rivojlantirish va moliyaviy xizmatlardan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish maqsadida boshlangan keng qamrovli siyosat asosidir. NFIS arzon moliyaviy xizmatlardan foydalanish imkoniyatlarini yaxshilash, moliyaviy savodxonlik va iste'molchilar huquqlarini himoya qilish hamda innovatsiyalar va xususiy sektorni moliya sektoriga jalb etishni rag'batlantirish orqali O'zbekistonda, xususan, kam ta'minlangan va ijtimoiy himoyaga muhtoj aholi qatlamlari uchun moliyaviy istisno bilan bog'liq muammolarni hal qilishga qaratilgan.

Strategiya harakatlar uchun bir nechta ustuvor yo'nalishlarni belgilaydi, jumladan:

1. Omonat hisobvaraqlari, to'lov xizmatlari va kreditlar kabi asosiy moliyaviy xizmatlardan foydalanish imkoniyatini yaxshilash, ayniqsa, xizmat ko'rsatilmagan va chekka hududlar uchun.

2. Qulaylikni oshirish va xarajatlarni kamaytirish uchun mobil banking va elektron to'lovlar kabi raqamli moliyaviy xizmatlardan foydalanishni rag'batlantirish.

3. Moliyaviy savodxonlikni oshirish va iste'molchilar huquqlarini himoya qilish, ta'lim va xabardorlik kampaniyalari orqali iste'molchilarning moliyaviy qarorlar qabul qilishini ta'minlash.

4. Moliyaviy institutlarni ijtimoiy va ekologik standartlarni qabul qilishga hamda kam ta'minlangan va zaif aholi ehtiyojlariga javob beradigan mahsulot va xizmatlarni taklif qilishga undash orqali mas'uliyatli va barqaror moliyani rag'batlantirish.

5. Moliyaviy xizmatlarning huquqiy va me'yoriy bazasini takomillashtirish hamda nazorat qiluvchi organlarning sohani nazorat qilish salohiyatini oshirish orqali moliyaviy infratuzilma va tartibga solishni mustahkamlash.

NFIS O'zbekistonda inklyuziv o'sishni rag'batlantirish va qashshoqlikni kamaytirish bo'yicha hukumatning sa'y-harakatlarining asosiy qismi bo'lib, uning muvaffaqiyatli amalga oshirilishi mamlakatda moliyaviy inklyuzivlik va iqtisodiy rivojlanishga sezilarli ta'sir ko'rsatishi kutilmoqda.

² <https://stat.uz/>

Markaziy bank, shuningdek, raqamli bankingni rivojlantirish va bank hisoblarini ochish va yuritish xarajatlari va murakkabligini kamaytirish uchun turli choratadbirlarni amalga oshirmoqda. Masalan, Markaziy bank hisobvaraqa ochish tartib-taomillarini soddalashtirish va mijozlar uchun hujjatlarni rasmiylashtirishga qo'yiladigan talablarni kamaytirishga qaratilgan me'yoriy hujjatlarni joriy qildi.

Umuman olganda, O'zbekistonda bank hisob raqamiga ega bo'lmaganlar soni yuqoriligicha qolayotgan bo'lsa-da, hukumat va markaziy bank mamlakatda moliyaviy inklyuzivlikni rivojlantirish va bank xizmatlaridan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish ustida ishlamoqda.

Moliyaviy chetlanishga bir qancha omillar, jumladan, qashshoqlik, moliyaviy ta'limning yetishmasligi, moliyaviy infratuzilmaning yetarli emasligi va tartibga soluvchi to'siqlar sabab bo'ladi. Biroq, texnologik yutuqlar va innovatsion biznes modellari moliyaviy inklyuzivlikni yaxshilash va yanada inklyuziv bank tizimlarini yaratish imkoniyatlarini taklif etadi.

Bank tizimida raqamlashtirishni qo'llash samaradorlikni oshirish, xarajatlarni kamaytirish, mijozlar tajribasini yaxshilash va xavfsizlikni oshirish kabi ko'plab afzalliklarga olib keldi. Bu borada raqamlashning bank sohasini o'zgartirish usullaridan ba'zilari keltirib o'tishimiz mumkin:

1. **Onlayn banking:** Raqamlashtirish mijozlarga o'z bank hisoblariga kirish va turli xil operatsiyalarni onlayn tarzda amalga oshirish imkonini berdi. Bu mijozlar uchun qulaylikni sezilarli darajada oshirdi va jismoniy filiallarga bo'lgan ehtiyojni kamaytirdi.

2. **Mobil banking:** Mobil banking so'nggi yillarda tobora ommalashib bormoqda, bu mijozlarga o'z smartfonlari yordamida bank xizmatlaridan foydalanish imkonini beradi. Bu qulaylikni yanada oshirdi va jismoniy filiallarga bo'lgan ehtiyojni kamaytirdi.

3. **Raqamli to'lovlar:** Raqamlashtirish mobil hamyonlar, onlayn to'lov shlyuzlari va kriptovalyutalar kabi turli xil raqamli to'lov platformalarining paydo bo'lishiga olib keldi. Ushbu platformalar to'lovlarni amalga oshirish tezligi va qulayligini sezilarli darajada yaxshilagan.

4. **Ma'lumotlar tahlili:** Raqamlashtirish banklarga mijozlarning xatti-harakatlari va tranzaksiyalari bo'yicha katta hajmdagi ma'lumotlarni to'plash va tahlil qilish imkonini berdi. Ushbu ma'lumotlar mijozlar tajribasini yaxshilash, shaxsiy mahsulotlarni ishlab chiqish va firibgarlikning oldini olish uchun ishlatilishi mumkin.

5. **Sun'iy intellekt:** So'nggi yillarda bank sohasida sun'iy intellektdan foydalanish ko'paydi, mijozlar tajribasini yaxshilash uchun chatbotlar va virtual yordamchilardan foydalanilmoqda. AI kredit reytingi, firibgarlikni aniqlash va risklarni boshqarish uchun ham ishlatilishi mumkin.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, moliyaviy inklyuzivlik hozirgi bank tizimining rivojlanmagan qismi bo'lib qolmoqda, ammo takomillashtirish uchun istiqbolli yechimlar va imkoniyatlar mavjud. Texnologiyalar va innovatsion biznes modellaridan foydalangan holda, banklar daromad darajasi yoki geografik joylashuvidan qat'i nazar, hamma uchun foydali bo'lgan yanada inklyuziv va qulay moliyaviy tizimlarni yaratishga yordam berishi mumkin. Raqamlashtirish bank sanoatining muhim jihatiga aylandi va samaradorlikni oshirish, xarajatlarni kamaytirish va mijozlar tajribasini yaxshilash kabi ko'plab afzalliklarni keltirib chiqardi. Raqamlashtirishni qo'llaydigan banklar tez o'zgaruvchan biznes landshaftida raqobatbardosh va dolzarb bo'lib qolishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. "Uzbekistan: Banking Sector Report" by Business Monitor International, 2017.
2. "Uzbekistan: Financial Sector Assessment Program Update" by International Monetary Fund, 2018.
3. <https://www.worldbank.org>
4. <https://stat.uz>
5. <https://lex.uz>